

ACHEGA Á EXPRESIÓN DA FUTURIDADE VERBAL NAS GRAMÁTICAS GALEGAS ATA 1980

MARIE-CHRISTINE FLAUX
CPI de Vedra

1. *Limiar*

Ben coñecido é o feito histórico-lingüístico peculiar da lingua galega que explica o silencio literario sufrido durante varios séculos, así como a inexistencia de gramáticas neste idioma ata moi avanzado o século XIX. Ben coñecida é, tamén, a queixa expresada por Rosalía de Castro, no ano 1863, no prólogo dos seus *Cantares gallegos*, no tocante á falta, na súa fermosa lingua, dunha gramática: “Sin gramática nin regras de ningunha clas, o lector topará moitas veces faltas de ortografía, xiros que disoarán ós oídos dun purista, pro ó menos, e pra disculpar en algo estes defectos, puxen o maior coidado en reproducir o verdadeiro espírito do noso pobo, [...]” (1995: 13). Non pasaron moitos meses ata ver no prelo a que vén a se-la primeira gramática galega. É da autoría de Francisco Mirás e viu a luz, en Santiago de Compostela, xusto un ano despois de que se editara a primeira obra poética rosaliana, que se converteu no símbolo do Rexurdimento da lingua galega. Pero aínda habería que agardar ó ano 1919 para que se redactase á primeira contribución sobre gramática galega na lingua do país.

Desde aqueles anos, nos que se senten os primeiros latexos da recuperación da cultura galega, ata os nosos días publicáronse varias obras coa denominación de *gramática*. É ben certo que o mundo dos lingüistas non recoñece o mesmo valor científico a cada unha destas publicacións. A pesar de todo e, tendo presente esta realidade, decidimos ofrecer un panorama de cómo se trata nelas a expresión da futuridade verbal. Neste breve estudio, non incluímos outros traballos que, pola súa rigorosidade, e profundidade, merecerían un estudio máis pormenorizado, como, por exemplo, *El verbo gallego* de Antón Santamarina ou *Perífrasis verbales en el gallego actual* de Guillermo Rojo. Fixámo-la nosa atención unicamente na parte gramatical das obras antes citadas, que na maioría dos casos presentan outros elementos culturais, literarios e/ou históricos.

Por pescudas realizadas para a nosa tese de licenciatura sabemos que o ideal sería centra-la nosa atención en certas formas verbais do

indicativo: presente, copretérito, futuro, e pospretérito e en tódalas formas verbais do subxuntivo que, ó aparecer en certos contextos sintácticos, favorecen unha interpretación temporal prospectiva; así mesmo habería que atender a algunhas formas perifrásticas de futuridade. Aínda así, non todas aparecen nos estudos que analizamos. Non pretendemos máis que emprega-los datos que nos proporcionaron os traballos estudados para definir qué trato se lle deu á expresión da futuridade verbal. En ningún caso pretendemos aquí realizar unha descrición pormenorizada deste sistema temporal de orientación prospectiva. A nosa achega limitáse a analizar e sistematiza-lo material das obras antes citadas.

2. *Francisco Mirás*

O seu traballo, titulado *Compendio de gramática gallega-castellana, con un vocabulario de nombres y verbos gallegos y su correspondencia castellana, precedido de unos diálogos sobre diferentes materias. Un grandioso poema de 100 octavas titulado La Creacion y Redencion. Un extracto de Fábulas de los mejores fabulistas así como algunas del autor*, foi publicado en 1864 e rescatado do esquecemento en 1978 por un dos máis destacados defensores da cultura galega, o profesor Xesús Alonso Montero.

Non se sabe moito da vida de F. Mirás pero si destaca por se-lo primeiro en publicar un traballo deste tipo sobre a lingua galega, aínda que a súa motivación pode levantar polémicas. En efecto, a lectura do curto prólogo revela o que Mirás anuncia como a meta deste compendio: permitirlles ós castelanfalantes entende-los campesiños galegos e non ós galegofalantes estudar aspectos gramaticais da súa lingua: “Como en Galicia cuyas ferias son tan concurridas, sucede que muchos al oír hablar á un labriego no le pueden entender, [...], nos hemos determinado darlo [o compendio] á luz á fin de que pueda comprenderse este idioma” (1978: 6). Sen embargo, na advertencia, o autor expresa unha idea contraria: o seu desexo de “[...] escitar á otros á que no olviden este punto de linguística [...]” (1978: 10).

Como o título mesmo desta publicación indica, trátase dunha breve exposición, baseada no castelán, de feitos lingüísticos do idioma galego. Ten un interese histórico evidente pola razón antes exposta pero, como sinala X. Alonso Montero no prólogo da reedición, e para entrar xa en materia, o capítulo do verbo resulta “especialmente floxo” (1978: 2).

Segundo o exposto por F. Mirás no seu prólogo, encontramos no capítulo III “las declinaciones y conjugaciones gallegas con la equivalencia castellana” (1978: 7). O feito máis destacado, a primeira vista, é a presenza sistemática de formas verbais conxugadas compostas formadas polo auxiliar *haber* e máis participio. Este descoido xa nolo pon de relevo

Alonso Montero ó principio do libro: “¿Cómo imos creer que daquela a xente empregaba castelanismos tan aberrantes como “has resibido”, “has estrajado”?” (1978: 2). Destácase, daquela, que Mirás se basea de máis no castelán para elabora-la súa gramática. Por este motivo, chega a un sistema verbal galego demasiado simétrico ó do castelán e introduce formas alleas ó idioma que está a estudar.

Neste capítulo III, despois de expoñe-la conxugación das formas verbais “del verbo auxiliar ser” (pp. 16-20), Mirás presenta unha táboa de conxugación para os verbos regulares, que denomina como *verbos atributivos* e que responden ó modelo de conxugación dos verbos en -ar, -er e -ir (pp. 21-28). En terceiro lugar, amosa algunhas formas verbais de once verbos irregulares que presentan algunha dificultade en relación co castelán (pp. 29-37).

En canto ás formas verbais que ofrece neste punto, podemos salienta, outra vez, formas compostas no indicativo: *habrei amado*, clasificada baixo a denominación de futuro perfecto, e tamén no subxuntivo: *haya amado*, de pretérito perfecto; *houbera, habria, houbese amado*, de pretérito pluscuamperfecto e *houbere amado* de futuro. En relación con estas formas compostas ou perfectas, presenta formas simples ou imperfectas: *amaréi* para o futuro imperfecto de indicativo; *amara, amaria e amase* para o pretérito imperfecto de subxuntivo, mentres que para o futuro de subxuntivo non subliña a diferenza entre a forma perfecta e a imperfecta, *amare*, xa que as reagrupa no mesmo apartado denominado *futuro*. Ademais, non menciona o futuro de subxuntivo do verbo *ser* sen que pareza haber motivo ningún para tal omisión.

Tamén é interesante ver que non se refire ó pospretérito de indicativo, ou *sexa*, que non contempla a forma verbal que, en uso recto, expresa a futuridade desde o pasado. Sen embargo, podemos interpretar esta falta como unha equivocación no momento de clasificar esta polémica forma dado que aparece *amaria* como pretérito imperfecto de subxuntivo.

Subliñamos tamén o feito de que presenta *haber de ser* como un *infinitivo futuro*, considerado como un modo impersoal do auxiliar *ser*, cando sabemos que se trata dunha perífrase que expresa ou ben futuridade ou ben obrigatoriedade.

Resulta bastante rechamante que non dea ningún tipo de información verbo do emprego destas formas verbais, ou *sexa*, que non lle dea ó lector explicacións relativas ó emprego dunha forma ou doutra. Esta gramática non contempla a necesidade de explica-los feitos lingüísticos para logo poder reproducir textos lingüisticamente válidos. Esta realidade impídenos poder falar das formas que se empregan para expresar orientacións temporais de futuridade. Non podemos distinguir formas empregadas en uso recto doutras utilizadas en uso dislocado; só

nos podemos limitar a describir feitos de conxugación, algo que será máis ou menos recorrente nas obras que analizaremos a seguir.

3. Juan Antonio Saco Arce

Catro anos despois da publicación deste primeiro traballo, en 1868, sae á luz, en Lugo, a *Gramática gallega* de J. A. Saco Arce, na opinión de non poucos lingüistas unha obra de grande interese filolóxico, como expresa nestas verbas A. Santamarina: “única que serviu de información para os romanistas case ata os anos 1970” (1995: 55).

Este traballo responde ás características das gramáticas convencionais, é dicir, estudia as estruturas da lingua galega, aínda que tal estudio se fai a partir dunha comparación coa lingua castelá. Divídese en catro partes: *Lexicología*, *Sintáxis*, *Prosodia e Ortografía*, ás que segue un apéndice de refráns galegos. Na primeira parte, encontramos un capítulo chamado *Del verbo* (pp. 64-118), no que expón conceptos de lingüística como poden ser as voces, os modos, os tempos. Este último punto é de maior interese para o noso estudio posto que nel podemos defini-la concepción do sistema temporal que ten Saco Arce:

Llámanse así las modificaciones del verbo para expresar la época en que pasa la acción ó estado, designado por aquel. Aunque en absoluto no hay mas que tres tiempos, presente, pasado y futuro, puede la época de un suceso considerarse con relación á otros sucesos, anteriores, simultáneos ó posteriores, de donde resultan los siguientes tiempos que hay en gallego: *presente*, suceso que pasa al hablar, *pretérito perfecto*, hecho que pasó, *pretérito imperfecto*, hecho pasado simultáneo de otro pasado, *pretérito pluscuamperfecto*, hecho pasado anterior á otro pasado, *futuro imperfecto*, hecho que pasará. (1868: 66).

A partir desta afirmación, podemos destacar que non fai referencia a un tempo verbal que permite expresar unha orientación temporal de futuridade medido a partir dun punto de referencia pertencente ó pasado. E, por certo, designa a forma *falaria* como un pretérito imperfecto de subxuntivo, xunto coas formas *falára* e *falase*. Ademais, considera as distintas formas verbais ás que fai referencia no seu uso recto sen referirse á posibilidade dun uso dislocado.

En canto á expresión dunha orientación temporal de anterioridade a partir dun punto de referencia pertencente ó futuro, destaca un futuro perfecto de indicativo que se forma co verbo *ter* en futuro imperfecto e mailo participio do verbo que se conxuga. Subliñamos que, na parte de Sintaxe, especifica que se tal orientación “solo espresa duda, conjetura ó probabilidade, se sustituye por la terminación *-ria* del subjuntivo” (1868: 175). Este é un feito importante no tocante ó valor temporal de

futuridade e modal de probabilidade de *falaría*. A seguir, presenta unha táboa das tres conxugacións regulares deste idioma (pp. 68-74) na que di, a propósito do futuro perfecto de indicativo do verbo *falar*: “No tiene forma propia, y se suple, según se ha dicho, con el verbo *têr*” (1868: 68). Verbo do cal afirma, máis adiante, que ademais de expresar posesión, se emprega como auxiliar para formar tempos compostos que, segundo Saco Arce, aparecen “con igual frecuencia que en castellano los formados con el verbo *haber*” (1868: 92).

No tocante ás formas verbais de subxuntivo, é de destacar que, para o noso autor, o pretérito perfecto “no existe y se suple, según los casos, con los demas tiempos de subjuntivo” (1818: 69) mentres que o pretérito pluscuamperfecto pode trocarse polo verbo *haber* máis participio formando así un tempo composto pouco empregado ou, polas formas en *-ra* e *-se* do pretérito imperfecto do mesmo modo. Baixo a denominación de futuro imperfecto de subxuntivo atopamos a forma simple: *falar(e)*.

Logo, realiza observacións sobre a conxugación galega en relación co latín antes de se interesar polos verbos irregulares (pp. 82-114) e estudia-la súa formación.

Na segunda parte da súa gramática, *Sintaxis* (pp. 155-222), fíxase nas diferencias entre o idioma castelán e mailo galego, “pasando por alto ó contentándonos con mencionar lo que sea comun a entrambos idiomas” (1868: 155). No capítulo do verbo (pp. 172-192), subliña que as formas do modo indicativo son independentes mentres que as de subxuntivo dependen doutro verbo, o que implica que poidan acadar significacións múltiples. Sinala, tamén, que o futuro de subxuntivo ten a mesma significación que en castelán pero que se emprega en oracións galegas nas que en castelán se usa o presente deste modo.

Volve destacar unha diferenza importante entre os dous idiomas que provén do emprego de formas verbais compostas. Di que as compostas co auxiliar *haber* non son tan frecuentes en galego coma en castelán. Os *tempos compostos* fórmanse a partir dun verbo auxiliar e máis doutro auxiliado que pode aparecer en participio, en xerundio ou en infinitivo. A propósito deles, da a seguinte explicación:

Con las tres formas impersonales del verbo, á saber, el participio, gerundio é infinitivo unidos á ciertos verbos, se pueden formar tiempos compuestos, equivalentes con levísimas diferencias de significado á otros tiempos simples de los mismos verbos (1868: 178).

Con respecto ós *tempos compostos* con participio, segundo el, fórmanse na maioría dos casos cos auxiliares *ter* e *haber* que xa tratara no capítulo anterior. A estrutura cos auxiliares *estar*, *andar*, *ir* ou *quedar* máis xerundio permite “notar que algunha acción se va á hacer lenta ó paulatinamente, dando tiempo á que suceda alguna cosa que se espera”

(1868: 179). Trátase, polo tanto, da expresión de accións que presentan un matiz modal imperfectivo. Por fin, neste punto, sinalase que o infinitivo permite formar, entre outros, tempos compostos co auxiliar *haber* separados ou non pola preposición *de*. Considera esta perífrase como equivalente do futuro que el chama imperfecto: *Hei d'ir mañá = irei mañá*. Ou sexa, está a falar da perífrase verbal temporal de futuridade.

4. Juan Cuveiro Piñol

Este funcionario de Facenda e posteriormente libreiro non recibiu ningunha formación filolóxica pero participou no desenvolvemento filolóxico da lingua galega publicando, en 1868, en Pontevedra, un libríño titulado: *El habla gallega. Observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes*. Nel, presenta un estudo de distintos aspectos da lingua galega pero sempre en referencia ó castelán, facendo fincapé nos casos en que o galego se diferencia do idioma veciño:

Siendo el habla gallega en su estructura y formas, igual a la castellana, con algunas diferencias que iremos estampando, nos parece inutil explicar aquí los sonidos, partes de la oración, declinación del artículo, números, personas y géneros, puesto que en cualquiera de nuestras gramáticas, se hallarán nociones generales, no solo de aquéllas, sino de las cuatro partes en que se divide ésta; ortografía, analogía, sintaxis y prosodia. (1868: 7).

No apartado do verbo (pp. 14-35), realiza, como xa se viña facendo, unha táboa das conxugacións galegas, primeiro do verbo auxiliar *ser* e logo dos verbos regulares antes de facer algunhas consideracións sobre esta conxugación e remata cunha lista que recolle formas verbais de tres verbos irregulares, pero é tamén de resalta-lo feito de que J. Cuveiro presenta unha cuarta conxugación en *-or (compór)*.

Como no caso de Mirás, ofrece dúas formas para o futuro de indicativo: unha forma perfecta, *haberei deixado*, e a outra imperfecta, *deixarei*. Coloca a forma verbal *andaría* no pretérito imperfecto de subjuntivo e presenta formas verbais de futuro de subjuntivo: *deixare* e *houbere deixado*, ámbalas dúas imperfectas aínda que a clasifica tamén a última como forma perfecta. No subjuntivo, aparecen outras formas compostas para a modalidade pretérita: *hayga deixado* para a forma perfecta e *houbera*, *habiria* e *houbese deixado* para a pluscuamperfecta. En canto ó verbo *ser*, destacamos outra vez o *infinitivo futuro*, *haber de ser*, que hoxe se considera como unha perífrase verbal de tempo futuro ou de obriga.

A pesar de presentar formas compostas, explica máis adiante que o fixo para nota-las diferencias de formación en relación co castelán, aínda que todas estas formas non son pertinentes e dá algúns exemplos

sen máis explicacións (1868: 33). Con todo, podemos observar que destaca o emprego das formas simples no canto das compostas, pero non dá explicacións sobre o emprego desta ou daqueloutra forma.

5. Marcial Valladares Núñez

A pesar de ser redactada en 1892, *Elementos de gramática gallega* vai quedar inédita ata 1970, ano no que será editada pola editorial Galaxia, en Vigo. M. Valladares Núñez estudiara dereito antes de desempeñar varios cargos públicos e, anos máis tarde, retirarse e dedicarse ós estudos filolóxicos e mais á literatura. Nas palabras que dirixe ó lector, ó principio do traballo, dá tres explicacións para xustifica-la súa decisión de realizar tal estudio. Destas tres razóns, salienta a súa opinión verbo das gramáticas anteriores para o que entrega estas verbas máis que coñecidas:

[...] en el último decenio del siglo diecinueve, [...] carecemos de reglas gramaticales [...]; pues la llamada gramática del señor Mirás es en extremo deficiente y la del señor Saco-Arce, si bien honra muchísimo á su malogrado autor; si bien excelente, como libro de consulta, por ser de lo mejor que sobre el particular se há escrito, no así para que logren estudiarla gentes que ni aún consiguen desflorar la de la lengua oficial, ó castellana. (1970: 9).

É interesante pór de manifesto que non menciona o traballo de J. Cuveiro Piñol e que, segundo el, ningunha das outras gramáticas resulta satisfactoria.

No capítulo dedicado ó verbo (pp. 46-103), podemos destacar unha definición deste elemento gramatical que o sitúa por encima de todo: “Es lo mas grande y filosófico en las lenguas; es la palabra misma, la vida, Jesucristo” (1970: 46). Seguidamente expón a súa teoría sobre o sistema verbal. En canto ó modo de indicativo, di que o presente expresa unha acción que está a pasar no momento actual mentres que o futuro “es el que indica que la acción será, ó se hará, ó de otra manera el que indica que la acción há de venir” (1970: 49). A continuación, pon de relevo que o modo subxuntivo depende doutro verbo antes de afirmar que o idioma galego carece de tempos compostos: “forma desconocida en nuestro dialecto” (1970: 49), polo que nas súas táboas de conjugación non aparecen formas verbais deste tipo. Este feito resulta innovador posto que nos outros traballos estas formas seguían presentes nas táboas, ás veces só para facilita-la comparación co sistema verbal castelán (cf. Cuveiro).

Despois de facer estas observacións, presenta os modelos de conjugación dos verbos regulares en -ar, -er e -ir (pp. 51-59), antes de centra-la súa atención nos verbos irregulares (pp. 59-89).

No que nos ocupa, notamos, por vez primeira no noso estudio, unha única forma de futuro de indicativo: *chòrarèi* así como unha única forma de futuro para o subxuntivo: *chòrara*, especificando para as dúas a modalidade imperfecta. Esta última forma aparece tamén como pasado imperfecto do mesmo modo e como pasado pluscuamperfecto de

indicativo, feito que resulta bastante rechamante. No tocante á forma *chòraria*, segue a ser considerada, xunto con *chòrára* e *chòráse*, como unha forma do pasado imperfecto de subxuntivo.

Sexa como for, hai que resalta-lo feito de que Valladares é o primeiro en presentar un sistema verbal galego carente de formas verbais compostas.

6. Leandro Carré Alvarellos

Atribúeselle a este membro da Real Academia Galega o *Compendio de Gramática Galega*, que foi publicado en 1919, na Coruña, co pseudónimo de R. A. Esta pequena contribución, que resulta se-la primeira escrita en galego, carece de introducción e empeza directamente co capítulo denominado *Letras*.

Na parte dedicada ó verbo (pp. 15-27), explica certos conceptos sobre este elemento gramatical. No tocante ó tempo, di o seguinte: “Tempo é o aicidente que espresa a época ou istante en que se verifica a aición do verbo. Son tres: *presente, pasado e futuro*” (1919:16). Nas súas “Ouservacións sobre a conxugación”, fala da formación dos tempos antes de realizar unha breve presentación das distintas formas verbais e do seu emprego. Así, para o futuro de indicativo, fai a diferenza entre unha forma imperfecta que “sinifica cousa que virá, como *falaréi, chegaréi*” (1919: 17) e outra perfecta que di formarse “cô auxiliar ter e mail-o participio do verbo que se conxuga, como *teréi brincado, teréi chegado*” (1919: 17).

Polo que respecta ás formas de subxuntivo, nestas observacións, considérase unha vez máis *falaría* como pretérito imperfecto, xunto con *falara* e *falase* pero, nas táboas de conxugación que seguen, non aparece clasificado baixo esta denominación. En efecto, resulta sorprendente ver que considera, na táboa, a forma verbal *falaría* como pertencente ó modo indicativo e lle dá, a esta forma, a etiqueta de *condicional*. Esta denominación é a primeira vez que aparece na nosa pescuda. Presenta tamén un pasado perfecto de subxuntivo, *teña falado* que non volvemos atopar. Verbo do futuro de subxuntivo, pon de relevo, nas observacións, dúas formas, unha imperfecta, *falare* e outra perfecta, *tívere falado* que non coinciden coas formas que logo aparecen nas táboas: *falase* para a forma imperfecta e *falara* para a perfecta, as cales xa clasificara como pretérito imperfecto deste mesmo modo.

Nunha táboa, explica a formación das formas compostas despois da exposición das formas simples. Expón que se forman “cô verbo Ter e mail-o participio pasado do verbo ausiliado” (1919: 21). Neste caso, poderíamos apuntar, de novo, incoherencias con relación ó que destacara nas observacións, así que non daremos máis detalles que só servirían para

escurece-la exposición. Así e todo, desexamos facer fincapé no feito de que, por primeira vez, aínda que de xeito polémico, se clasifica *falaría* como condicional.

Subliñamos, tamén, a súa brevísima referencia sobre *haber de falar: hei de fender, había de fuxir* así como *ter de falar: teño de fender, tiña de fuxir* que forman os “tempos de sinificación comezada” (1919: 22). Aínda que non explique este concepto, resulta rechamante no ámbito do noso estudio por seren estruturas perifrásticas e, como é sabido, *haber de falar*, presenta un matiz temporal de futuridade.

7. Manuel Lugrís Freire

Este defensor da lingua galega e membro fundador da Real Academia Galega, redactou o primeiro estudio filolóxico, denominado gramática, publicado en lingua galega. En 1922, sae do prelo *Gramática do Idioma Galego*. Esta gramática foi publicada unha segunda vez, nove anos máis tarde, nunha versión corrixida e aumentada.

Na introducción, explica o que motivou este traballo: definir “algunhas regras de proveito para se guiaren no emprego da nosa fala” (1931: VI) xa que considera que “levamos moitos anos agardando por unha Gramática do Idioma, e como non aparecía por ningures, eu adiquei os poucos momentos de vagar para a facer” (1931: VI).

Esta gramática divídese en cinco partes: *Fonética, Morfoloxía, Sintáxis, Aditamentos* e *Móstras literarias*. Na segunda, atopamos un capítulo dedicado ó verbo (pp. 37-68) para o que presenta definicións teóricas sobre aspectos propios desta palabra gramatical. No apartado do tempo, define tres orientacións posibles: presente, pasado e futuro. Preséntanos, para o futuro de indicativo, unha forma imperfecta: *falarei* e mais outra perfecta: *tereí falado*. Para o modo de subxuntivo, fala de seis tempos ou, máis ben, formas verbais e destaca que dependen, no tocante á súa significación, doutro verbo.

A continuación, presenta os modelos de conjugación dos verbos regulares (pp. 40-49), dos auxiliares (pp. 49-54) e mais dos verbos irregulares (pp. 54-68). Podemos salientar que segue a considera-la forma *falaría* como un pasado imperfecto de subxuntivo. Destaca tamén *tivere batido* como futuro perfecto e *batere* como futuro imperfecto do mesmo modo e outras formas compostas, *tiña batido*, para o *pasado perfecto* e, *tivera, tería* e *tivese batido*, para o *mais que perfecto* de subxuntivo. Notamos unha incoherencia no futuro de subxuntivo do verbo *falar* xa que presenta unha única forma imperfecta: *tivere falado*.

Na terceira parte relativa á sintaxe, no capítulo do verbo (pp. 92-99), podemos pór de relevo que fala da posible permutación duns tempos por outros: “Os tempos dos verbos poden substituírse uns pol-os outros

[...]” (1931: 92). Así, dá o caso da substitución do presente de indicativo polo futuro do mesmo modo co exemplo seguinte: “O ano que ven é ano en que poremos fin ás nosas angurias”. Este feito representa unha gran novidade pois é a primeira vez que notamos unha afirmación tan rotunda sobre algo que vai ser decisivo para unha correcta descrición gramatical do sistema verbal.

No referente ás formas compostas, di que é o auxiliar *ter* o que se debe empregar, aínda que tamén pode aparece-lo auxiliar *haber*. Sen embargo, na formación do futuro imperfecto de indicativo e nas formas verbais compostas do subxuntivo, vai resultar máis galega a forma con *ter*.

A seguir, presenta brevemente a idea da existencia doutros tempos compostos que poden te-la mesma significación que outras formas verbais simples, por exemplo, no contexto que nos interesa: *hei de saír / teño de saír ao monte = saírei ao monte*. Ou sexa, igual que noutros casos que xa sinalamos, interpreta perífrases verbais como tempos compostos sen dar demasiados detalles. En efecto, *haber de saír* é unha perífrase verbal con orientación temporal prospectiva mentres que *ter de saír* expresa ante todo unha obriga pendente de realización.

Máis adiante, sinala un feito interesante: a ausencia da preposición *a* nun contexto sintáctico que coñecemos como perífrase verbal de tempo prospectivo: “voume casar, vaste cansar, vou morrer, vou escribir” (1931: 99).

8. Antonio Couceiro Freijomil

A obra cronoloxicamente posterior, *El idioma gallego*, é da autoría de A. Couceiro Freijomil, data de 1935 e foi publicada en Barcelona. Recolle varios aspectos da lingua galega como a Historia, a Gramática e maila Literatura.

O libro divídese en tres partes tituladas *Historia*, *Gramática* e *Literatura*. O capítulo que nos interesa, o segundo (pp. 101-209), representa a penas unha cuarta parte da obra. No punto dedicado ó verbo (pp. 142-163) atopamos un estudio comparativo pero, esta vez, non co castelán senón co latín. Expresa, deste xeito, a evolución do galego a partir da lingua nai. Destacan formas verbais simples e outras compostas. Sinalamos, unha vez máis, para o indicativo, un futuro imperfecto *amarei* e outro perfecto *tereí amado*; para o subxuntivo as formas presentadas son *amar(e)* para a modalidade simple e *tivere amado* para a composta. En canto ás outras formas compostas de subxuntivo, destacan: o pretérito perfecto, *teña falado*; o pretérito pluscuamperfecto, *tivera* e *tivese falado*.

O feito máis relevante é a presenza dun modo novo, o potencial, no que aparecen unha forma verbal simple e mais outra composta: *amaría* e *tería amado*.

Nos apartados nos que presenta as formas de futuro imperfecto de indicativo e de potencial simple, destacan dúas formas que dá por equivalentes e que se forman pospoñendo o infinitivo ó verbo *haber* conxugado en presente ou en pretérito imperfecto de indicativo: *bei comer*, *había comer*. Estas dúas formas resultan especialmente importantes para a nosa análise posto que xa sabemos que son perífrases verbais temporais que teñen un valor prospectivo medido con respecto a unha referencia presente, para o primeiro caso e outra pasada, para o segundo.

Non explica o emprego das distintas formas verbais e só ofrece unha táboa dos modelos de conxugación dos verbos regulares proporcionando, asemade, as formas latinas das que proveñen e, a continuación, a conxugación dos verbos irregulares.

9. Ricardo Carballo Calero

A súa *Gramática Elemental del gallego común* que sae do prelo, en Vigo, en 1966 vai ser reeditada e complementada sete veces ata 1979. A obra coa que traballamos data xustamente deste último ano por ser unha obra máis completa cá da primeira edición. No prólogo da cuarta edición, afirma realiza-lo estudio da lingua galega partindo das semellanzas co castelán e, no prólogo da sétima, empeza destacando que “muchos importantes acontecimientos que afectan a la lengua gallega se han producido desde 1974” (1979: 11) o que repercute na gramática do idioma do país.

No capítulo catro, atopamos un apartado dedicado ó verbo (pp. 208-244). Nun primeiro momento, trata de nocións xerais e a continuación presenta a conxugación dos verbos auxiliares, dos regulares e dos irregulares.

Principia por destacar que o condicional é un tempo máis do modo indicativo e o feito de que o galego “acusa una marcada preferencia por los tiempos simples” (1979: 209). Engade que esta lingua pode expresar coas formas simples as ideas que se expresan en castelán coas modalidades simples e compostas. Sen embargo, nalgúns casos, para evitar confusións, recorre a formas compostas formadas a partir do auxiliar *ter* aínda que, “los tiempos compuestos gallegos, pues, no están en relación con los simples del mismo modo que en español, sino que más bien, al menos en la mayoría de los casos, constituyen otra forma de conjugación perifrástica, que sirve a un aspecto verbal con el que se matiza el carácter perfectivo de la acción” (1979: 210).

Con estas palabras, xustifica o emprego das chamadas formas compostas que están presentes en case tódolos traballos anteriores.

Como xa sinalamos, nas táboas dos modelos de conxugación, non aparecen formas compostas. Destacan, no modo indicativo, as formas de

futuro *falarei* e mais de condicional *falaría*. En canto ó subxuntivo, só se ten en conta unha forma para o imperfecto *falase* e para o futuro *falar*.

Por fin, na quinta parte da gramática, nun apartado dedicado ó verbo (pp. 311-325) pon de manifesto datos xerais como por exemplo as voces, o modo, etc. Destaca que “la voz progresiva de finalidad se forma con los auxiliares *ir, vir* “venir” y el infinitivo del verbo que se conjuga, sin partícula alguna de unión: vou coller unhas berzas” (1979: 314); que *andar* máis infinitivo “puede indicar también inminencia de una acción: anda a chegar de Cuba [...]. Hay entonces una idea de progresión hacia un fin que se alcanzará en un inmediato futuro” (1979: 314).

Salienta de novo as formas compostas co auxiliar *ter* especificando que se empregan para “dar un especial relieve al carácter conclusivo de una acción” (1979: 315) xa que, na maioría dos casos, a lingua galega non necesita expresa-lo carácter perfectivo ou imperfectivo da acción.

En canto ós tempos, é de subliñar que non existe, segundo fomos vendo, unha forma particular para o futuro perfecto xa que se suple, se é necesario, pola *conxugación perifrástica* con *ter*; e este é tamén o caso do condicional. No futuro de subxuntivo sinala que a forma simple galega é máis empregada cás dúas formas do castelán.

10. Leandro Carré Alvarellos

A última publicación sobre gramática galega que nos chegou antes de saíren do prelo as *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* é da autoría de L. Carré Alvarellos ó que se lle atribúe o compendio gramatical en 1919. En 1967, na Coruña, publícase *Gramática gallega*. Ímonos centrar no capítulo sétimo: “del verbo” (pp. 73-116).

Podemos subliñar que a estrutura en si non cambia do esquema xa habitual que fomos vendo ó longo deste estudio. Nun primeiro momento, expón nocións xerais teóricas antes de se parar na conxugación dos distintos verbos regulares, dos auxiliares e dos verbos irregulares. Deste primeiro punto, destaca que o verbo auxiliar máis usual das formas compostas, en galego, é o verbo *ter* aínda que máis adiante afirma que “los tiempos compuestos úsanse pocas veces” (1967: 77). Neste apartado, deixa entender que, na lingua galega, as formas simples abranguen unha significación o suficientemente ampla como para non necesita-lo emprego das formas compostas. Di, así e todo, que se poden empregar formas compostas co auxiliar *ter* sen explicar en qué contextos e con qué meta comunicativa.

Máis adiante, distingue cinco modos: infinitivo, indicativo, potencial, subxuntivo e imperativo e, por fin, en canto ós tempos, diferencia tempos simples e compostos.

O futuro significa “cosa que vendrá” (1967: 76) mentres que o potencial, que é un modo, indica “posible acción futura respecto de otra que se supone pasada [...]” (1967: 76). Subliña que o futuro de subxuntivo “denota acción futura en suposición de una cosa posible al mismo tiempo” (1967: 76).

Verbo da conxugación das formas compostas, dá, ó remata-la exposición da conxugación das formas simples, e como xa fixera na súa publicación de 1919, unha indicación para a súa formación pero non se sabe exactamente cál forma pertence ó modo indicativo e cál ó subxuntivo; parece, máis ben, que non presenta formas deste último modo.

Remate

Ó rematar esta pescuda polas gramáticas galegas e polos traballos con vocación gramatical, podemos pór de relevo unha serie de feitos interesantes a propósito da historia dos elementos verbais que expresan unha orientación temporal prospectiva. Sen embargo, é de resalta-lo feito de que a maioría destes traballos presentan importantes carencias ligadas á dificultade de ser pioneiro nestes estudos pero, sobre todo, á comparación co castelán. Non se realizaron gramáticas propias do idioma senón estudos comparativos nos que se salientan as peculiaridades do galego. Tal comparación implica deixar de lado datos por seren demasiado semellantes ó castelán e para ter unha información máis completa habería que consulta-las gramáticas castelás. Por iso, a lingua de Pondal tivo que esperar ata os anos 80 para contar cunha gramática e con estudos propios, imprescindibles para podermos falar dunha plena actividade filolóxica galega, pero xa nos anos anteriores viron á luz varios estudos sobre a fala de distintos puntos da xeografía galega: *El habla del Valle del Suarna* de Antón Santamarina Fernández en 1973, *El verbo gallego*, do mesmo autor en 1974, neste mesmo ano *Perífrasis verbales en el gallego actual* de Guillermo Rojo ou *Notas lingüísticas sobre Fefiñans* de Francisco Fernández Rei en 1977.

Nesta aproximación, aínda que fixámo-la nosa atención nas formas de máis interese para a expresión da futuridade, modalidades das que falamos na introducción quedaron na sombra doutras con máis presenza nas obras tratadas. Da mesma maneira, destacámo-lo futuro imperfecto de indicativo posto que, a pesar de levar implícita unha orientación temporal de anterioridade, esa orientación mídese desde un punto de referencia futuro.

É de salientar, en relación coas formas compostas, que axiña se deixou de considera-la súa formación co auxiliar *haber* para dar paso a compostos con *ter*. O primeiro en considerar un sistema verbal galego simple é M. Valladares Núñez e, case un século despois, R. Carballo

Calero, cando afirma que estas formas constitúen un sistema perifrástico con matiz aspectual perfectivo.

A forma *falaría* aparece de xeito rotundo como *potencial* con A. Couceiro Freijomil aínda que a considera un modo distinto. É, outra vez, R. Carballo Calero quen a clasifica como un tempo máis de indicativo pero, será L. Carré Alvarellos, en 1967, o que expoña o matiz temporal que leva consigo, aínda que opina, coma A. Couceiro Freijomil, que se debe clasificar nun modo á parte.

M. Lugrís Freire é o primeiro en falar claramente do posible emprego de formas verbais en uso dislocado, feito que non se volve recoller nos traballos posteriores ó seu. Antes ca el, outros deixaron entender que tal permuta se podía facer coas perífrases verbais. Esta noción é relativamente complexa pois os gramáticos non tiñan clara a maneira de consideralas dentro do sistema verbal. Para J. A. Saco Arce, estas estruturas gramaticais son *tempos compostos* que se poden substituír por formas simples. Igual ca M. Lugrís Freire e A. Couceiro Freijomil, anos máis tarde, opina que teñen a mesma significación temporal ca certas formas verbais simples. Nos casos nos cales tratan a perífrase *haber (de) andar*, destacan o matiz temporal prospectivo que expresa, aínda que denominan estas estruturas de varias maneiras. Por fin, M. Lugrís Freire introduce a perífrase de tempo prospectivo: *ir andar* e anos despois, R. Carballo Calero, ademais desta, engade *andar a chegar*.

Volve a ser J. A. Saco Arce quen subliña, por primeira vez, a dependencia sintáctica das formas de subxuntivo con outro verbo. Opina que tal dependencia inflúe na significación que poden acadar. Esta característica é percibida tamén por M. Valladares Núñez e M. Lugrís Freire pero non afondan máis na análise destas formas.

Non cabe dúbida que a *Gramática galega* que saíu á luz no ano 1986, da autoría de R. Álvarez, H. Monteagudo e X. L. Regueira e a máis rigorosa que se escribiu nunca sobre este idioma. Nela, atopamos moitos dos elementos imprescindibles para entende-la futuridade verbal en lingua galega e poderían ser eles sós obxecto dun traballo detallado que non nos propoñemos nesta modesta participación. Así mesmo, resulta rechamante que, aínda hoxe estea por facer un estudio sistemático sobre a expresión da futuridade en lingua galega.

APÉNDICE

1.

	INDICATIVO						
	presente	pretérito imperf.	pretérito perfecto	pretérito pluscuamp.	futuro perfecto	futuro imperf.	condicional
Formas comúns a todos	amo	amaba	amei				
1864 Mirás				habia amado	habrei amado	amaréi	-
1868 Saco Arce				falára	non ten forma propia: terei falado. falaria=probabilidade	falaréi	-
1868 Cuveiro				(habia falado)	(haberei deixado)	deixarei	-
1892 Valladares				chòrara	-	chòraréi	-
1919 R.A.				falara	teréi brincado	falaréi	(falaria)
1922 Lugo	= amarei			falara	terei falado	falarei	-
1935 Couceiro				amara/tiña amado	terei amado	amarei	-
1966 Carballo				falara	-	falarei	falaria
1967 Carré				falara	-	falaréi	-

2.

	SUBXUNTIVO						POTENCIAL
	presente	pretérito imperfecto	pretérito perfecto	pretérito pluscuamp.	futuro perfecto	futuro imperf.	
Formas comúns a todos	ame						
1864 Mirás		amara/se, amaria	haya amado	houbera/se, habria amado	houbere amado	amare	-
1868 Saco Arce		falára, falase, falaría	empréganse os demais tempos do subx.	Houbera/se falado. falára/falase	-	falar(e)	-
1868 Cuveiro		deixára/se, deixaria	(haya deixado)	(houbera/se, habria deixado)	(houbere deixado)	deixare	-
1892 Valladares		chórara/se, chòraria	-	-	-	chórara	-
1919 R.A.		falara/se, (falaría)	teña falado	-	tivere falado. falara	falare falase	-
1922 Lugrís		falara/se, falaría	teña batido	tivera/se, tería batido	tivere batido	batere	-
1935 Couceiro		amara/se	teña falado	tivera/se amado	tivere amado	amar(e)	tería amado amaría
1966 Carballo		falase	-	-	-	falar	-
1967 Carré		-	falara/se	-	falare	-	falaría

3.

	PERÍFRASES
1864 Mirás	infinitivo futuro de ser : haber de ser.
1868 Saco Arce	tempos compostos hei (de) ir = irei
1868 Cuveiro	infinitivo futuro de ser : haber de ser.
1892 Valladares	-
1919 R.A.	tempo de significación comenzada : haber de falar
1922 Lugo	tempos compostos hei de saír = saírei. Vou casar.
1935 Couceiro	hei comer = comerei. había comer = comería
1966 Carballo	andar a chegar = futuridade. Vou coller
1967 Carré	-

Bibliografía

- Álvarez, R. / Monteagudo, H. / Regueira, X. L. (1986): *Gramática galega*, Vigo, Galaxia.
- Carballo Calero, R. (1966): *Gramática elemental del gallego común*, Vigo, Galaxia, 1979⁷.
- Carré Alvarellos, L. (1967): *Gramática gallega*, La Coruña, Imp. Moret, 1967.
- Castro (de), R.(1995): *Cantares gallegos*, Vigo, Galaxia, Col. Biblioteca da cultura galega, [1863].
- Couceiro Freijomil, A. (1935): *El idioma galego: historia, gramática, literatura*, Barcelona, A. Martín.
- Cuveiro Piñol, J. (1868): *El habla gallega. Observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes*, Pontevedra, Imp. J. A. Antúñez y Cía.
- Fernández Rei, F. (1997): “Notas lingüísticas sobre Fefiñáns (Cambados)”, en *Hcabanillas*, pp. 287-325.
- ILG-RAG, (1982): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, Vigo, 1995¹².
- Lugrís Freire, M. (1922): *Gramática do idioma galego*, A Cruña, Imp. Moret, 1931².
- Mirás, F. (1864): *Compendio de gramática gallega-castellana*, Santiago, Imp. M. Mirás.
- R. A. [atribuído a L. Carré Alvarellos] (1919): *Compendio de gramática galega*, A Cruña, Imp. Nova.
- Rojó, G. (1974): *Perífrasis verbales en el gallego actual*, Verba (Anexo 2), Univ. de Santiago de Compostela.
- Saco Arce, J. A. (1868): *Gramática gallega*, Lugo, Imp. de Soto y Freire.
- Santamarina Fernández, A. (1973): *El habla del Suarna*, Tese de Doutoramento, Univ. de Santiago.
- (1974): *El verbo gallego*, Verba (Anexo 4), Univ. de Santiago de Compostela.
- (1995): “Norma e estandar”, en *Estudios de sociolingüística galega, Sobre a norma do galego culto*, Vigo, Galaxia, pp. 53-98.
- Valladares Núñez, M. (1970 [1892]): *Elementos de gramática gallega*, Vigo, Galaxia, 1970.